

לבריסק

מכתביו הנעימים קבלתי אל נכון, ותיכף ומיד בקראים רשמתי על הגליון קצת מה שיש להשיב עליהם. ומרוב עבודה העומסת עלי נשכח הדבר מלבי, מלסדרם ולהשיב למעכ"ת מפני הכבוד. וכעת נתעוררתי על יד מר אחיו הי"ו שאמרתי לו כשהביא לי מכתביו שאשיב לשואלי דבר. אכן לא ירע בעיניו כי אשיב דוקא בקיצור נמרץ (ולא כמו שעשה מר להאריך בדבר במקום שאינו הכרח), כי אחוז אני בחבלי טרדן עלי אדמה אין שיעור.

[ג'ר שמל ולא טבל, לעניין שמירת שבת]

בחדש אדר שני לשנת תר"ח נחלק ר' אשר לעמיל, מלפנים רבה של קהילת גאליץ (אחי ר' נחום שאדיק ור' יעקב ליב לעזוי), עם רבני ירושלים בעסק גר צדק ממדינת מרוקו, שנימול לשם גירות, ומשום שעדיין לא נתרפא ממילתו לא טבל לשם יהדות. ר' אשר לעמיל החזיקו לגוי לכל פרטיו וחייבהו לעשות מלאכה בשבת כל עוד לא טבל. על פי פסקו, כתב הגר כמה אותיות בלועזית בשבת אחרי תפילת מנחה. למחרת היום עירערו על פסיקתו כל רבני העיר.²

כשאלה כד דן ר' יהוסף בסוגיא זו, ומסיק: "מאחר שכבר נימול, אף שלא טבל, לענין שבת הוא כישראל, ואף שלשאר דינים איננו כישראל עד שטבל. שבשתי מצוות נזכר בתורה הקדושה תיבות ברית ואות, במצות מילה ובמצות שבת. ומאחר שנימול שיש לו אות וברית מילה, מצוה וחיוב עליו לקיים גם כן מצות שבת. וזה לשון מדרש רבה לסדר הדברים, בפסוק ויאמר ה' אל משה ראה החלותי: ואמר ר' יוסי בר חנינה גוי ששימר את השבת עד שלא קבל עליו את המילה חייב מיתה, למה שלא נצטווה עליה. ומה יש לומר גוי ששימר את השבת חייב מיתה, אמר רחב"א אמר ר' יוחנן בנהוג שבעולם, מלך ומטרונה יושבין ומסיחין זה עם זה מי שבא ומכניס עצמו בניהם אינו חייב מיתה (בתמיה), כך השבת הזו בין ישראל ובין הקב"ה שנאמר בני ובין בני ישראל, לפיכך כל גוי שבא ומכניס עצמו בניהם עד שלא קבל עליו לימול חייב מיתה, עכ"ל. לשון זה ראינו ברורה כשמש, שמאחר שמל אף על פי שלא טבל (כי במילה וטבילה אינו מכונה בשם גוי, נכרי, כי הוא ישראל ממש לכל דבריו), מותר ומחויב הוא לשמור שבת.

ודע, מה שאמרינן במסכת סנהדרין דף נ"ח ע"ב: ואמר ר"ל נכרי ששבת חייב מיתה, שנאמר יום ולילה לא ישבותו וגו', שם הכונה אחרת. שבני נח מצווים שתמיד יעסקו במלאכתם, ואסור להם שיום שלם ולילה שלם יתבטלו ממלאכה. ולא מטעם שנזכר במדרש הנ"ל לפי שנאמר בני ובין בני ישראל, שמשמע שאסור לו דוקא לשבות יום שבת שלנו. אולם טעם הש"ס מטעם יום ולילה לא ישבותו, אפילו איזהו יום שיהיה בשבוע אסור לו להתבטל שלא יעשה שום מלאכה. וזה שאמר רבינו, אפילו שני בשבת...

והרמב"ם פ"י ה"ט מהלכות מלכים הסב הלשון נכרי ששבת חייב מיתה לכוונה השלישית. וז"ל

2 ראה: ר' אריה ליב פרומקין, תולדות חכמי ירושלים, חלק שלישי, ירושלים תרפ"ט, עמ' 225; אליעזר רבלין, תולדות חכמי ירושלים, חלק ד: מילואים, עמ' 67. ר' אשר לעמיל פרסם את דעתו באריכות בשומר ציון הנאמן, גליונות קנד-קנח. תשובת ר' יעקב עטלינגר הובאה שם בגליון קנח, ובשו"ת בנין ציון, סימן צא (וראה במהדורת הורוויץ, ירושלים תשס"ב, הפניות נוספות בהערות שם). וראה עוד: ר' אברהם בורשטיין, שו"ת אבני נזר, חלק יו"ד, סימן שנא.

החכמה

עכו"ם ששבת אפילו מימות החול אם עשהו לעצמו כמו שבת חייב מיתה. ואין צריך לומר אם עשה מועד לעצמו וכו'. הכונה שבדה מלכו חוקים ומשפטים שאין בן נח מצווה בהן, חוץ מד' מצות שלו, חייב מיתה. ולא נודע בבירור מה הוא בכלל מלאכה לבני נח. כי בתורה הקדושה לא נזכר כי אם חרישה וקצירה והבערת אש, והן מלאכות שהצדוקים מודים בהן, כנזכר במסכת הוריות דף ד' ע"ב. ואיזהו מלאכה יעשה בשבת כדי שלא יהיה חייב מיתה.

לדעתי, על פי מדרש הנזכר שאסור לגוי לשמר שבת כישראל, די לו אם יעשה מלאכה שהיא אסורה לנו לעשות בשבת אחת מל"ט מלאכות, מהן או מתולדותיהן שאסורים מדאורייתא, וגם הזכיר לשון גוי ששימר את השבת, שמורה שמירה ממש כמו שנצטוו ישראל שלא לעשות שום מלאכה מל"ט מלאכות, כמו שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת, שנאמר דוקא אחר מתן תורה, שנצטוו בסיני בכל ל"ט מלאכות. ולא אמר גוי ששבת שהיא מורה שביתה סתם, ולא מורה על שמירת שבת בכל דקדוקיה ופרטיה, כמו וישבתו העם ביום השביעי (שמות טז, ל), הכונה שלא יצאו תוצה ללקוט המן. אבל לא שמרו שבת קודם מתן תורה.

אולם על פי דברי הש"ס הנזכר לעיל ששביתת יום אחד אסור לבן נח מטעם ישוב העולם, שמצוה לעבוד ולעסוק בסדר ישוב העולם, ויום ולילה אחד לא ישוב לשבת בטל, צריך לעשות דוקא מלאכה שהיא בגדר לישוב העולם חרישה, וקצירה, זריעה, בנין וכדומה (לכן השתמש הש"ס בלשון נכרי ששבת חייב מיתה, ולא אמר כלשון המדרש ששמר את השבת. כי אין זה תלוי בשמירה, ר"ל שלא יעשה שום מלאכה שאסורה לישראל, כי אם שצריך לעשות מלאכה ששייכת לישוב העולם. ואם בדרך משל, כותב ומוחק וצובע וכדומה, אף שלא שמר את השבת לא קיים מצות יום ולילה, כי אם שצריך לעשות מלאכת ישוב העולם, זריעה, קצירה, בנין, וכונה ששבת מלעשות מלאכות שעליו לעשות, לישוב העולם).

והנה המרעיש הנזכר שהכריח את הגר לכתוב בשבת, בין כך ובין כך שגה ברואה וטעה והטעה. הלא על פי מדרש הנזכר מאתר שנמל הרי הוא לענין שבת כישראל גמור, ומותר ומצווה לשמר שבת כדת. ואף לדברי הש"ס שלא יחלק, שתלוי הדבר במילה שנאמר אם כבר נמל מותר לשמור שבת, על כל פנים מוכרח לעשות מלאכה ממש שהיא בגדר ישוב העולם לא כתיבה ומחיקה וביותר בכתב העמים (עיין א"ח ש"ו סעיף י"א) כי יום ולילה לא ישוב לא נאמר על כתיבה ומחיקה. ואין ספק בלבי שגר שמל ולא טבל יש לו דיני ישראל ודיני נכרי לחומרה דוקא, ודאי אסור להאכילו דבר איסור או להלבישו שעטנו, כמו לישראל, ואוסר היין בנגעו ואסור לצרפו למנין, כנכרי, ורבים כאלה".

בדבר גר שמל ולא טבל וכו', שהקשה שמצינו במדרש רבה פרשת בשלח³ שערב ב' טעמים יחד ומזה מוכח <שאינ⁴> נ"מ בין הטעמים וכו'. אין לדקדק כן למי שהוא בקי בדרך ובתהלוכות המדרש. לסדר ה' <דברים> נאמר בשם ר' יוסי בר"ח ומבואר מר' חיי' ב"א אמר ר' יוחנן שחייב

3 שמו"ר פרשה כה סימן יא: "ראו כי ה' נתן לכם השבת, לא היה צריך לומר אלא דעו, מה ראו, אלא כך אמר להם הקב"ה, אם יבואו עובדי כוכבים ויאמרו לכם למה אתם עושים את יום השבת ביום הזה, אימרו להם ראו שאין המן יורד בשבת, ומהו 'נתן לכם', לכם ניתנה ולא לעובדי כוכבים. מכאן אמרו, אם יבואו מבני נח וישמרו את השבת, לא דיים שאין מקבלים שכר אלא שחייבים מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישובותו, ואזהרה לבני נח זו היא מיתתו. וכן הוא אומר, ביני ובין בני ישראל וגו', משל למלך יושב ומטרונא יושבת כנגדו, העובר ביניהם חייב מיתה".

4 כאן ישנה תיבה המוסתרת בקפל שולי הגליון, ומתוכן הדברים נראה שכך צריך להשלים.

מיתה מסיבה שאינו נימול, וראיה ממקרא כי אות היא וגו' ויפטר אם עשה אחת מל"ט מלאכות או תולדותיהם⁵. ובסדר בשלח נזכר סתם לשון המדרש והוא רבה, ותפס שיטת הש"ס הנאמר בשם ר' לקיש שנזכר ששבת חייב מיתה מטעם יום ולילה לא ישבותו⁶. והוסיף ואמר: "וכן הוא אומר ביני ובין בני ישראל", ור"ל עוד טעם וסיבה אחרת שחייב מיתה, כי שבת נתנה דוקא לישראל וחייב רשות, כנזכר במשל. ומאחר שאינו נותן הסיבה לפי שהוא ערל כמו שנתן ר' יוסי בר"ח, מוכח שאף שנימול חייב⁷. ומה היא התימה? אם נתן ב' סיבות שחייב מיתה, וממילא מובן מסיבה הראשונה יפטר דוקא אם עשה מלאכה לישוב העולם, ומסיבה השניה יפטר באיזהו מלאכה מל"ט מלאכות שתהינה. ובין כך ובין כך לא יש הפרש אם נימול או לא נימול. ולשון מדרש זה (בפרשת בשלח) אינו סותר דברי, כי אם שלא יש הוכחה ממנו שמביא ב' סברות כאחד, סברת הש"ס וכסברת ר' יוסי בר"ח (כ"א שלא חלק בין ערל ובין נימול) שפטר באחת מל"ט מלאכות. ובעצם הדבר בגדר א' נכלל טעם השני עם סברת ר' יוסי בר"ח. ופשוט הוא.

והנה, אני פסקתי שגר שנימול מותר לשבות כסברת ר' יוסי בר"ח, מה עול מצא בו? ולבי אמר לי, כמעט ברור שלשון המדרש פרשת בשלח הוא לשון ר' יוסי בר"ח ממש, כי אם בקיצור ונשמט ממנו עד שקבל עליו לימול. כי כן דרך המדרש אם הביא לשון אחד ב' או ג' פעמים, דרכו לקצרו אחר שהאריך במקום אחד. ודי בזה.

ההפסד

[בדבר ההברה האשכנזית והברת חכמינו זכרם לברכה]

בסוף ספרו מקדיש ר' יהוסף נספח שלם בעניין זה, לתועלת העניין יש טעם להביאו בשלמותו. "על דבר הברת האשכנזים שקוראין קמץ רחב כמזקק חטף ר"ל נוטה מעט לחולם O, ולא כספרדיים שקוראין כמו פתח A. וכן קוראין האשכנזים ת רפויה, כמעט נוטה לס או I. והספרדיים קוראין הרפויה כמו הדגושה TH. ולא נמצא שום הכרעה וראיה מדברי תכז"ל הקדמונים הראשונים חכמי המשנה והש"ס והמדרשים. לדעתי ברור שסברת הספרדים היא נכונה, כי הם לא הלכו כל כך בגולה מדחי אל דחי כי אם מחרבן בית קדשנו ע"י טיטוס באו ארצה ספרד, וישבו שם עד גלות הארץ יותר מאלף ושלש מאות שנה. ולא נשכחה מהם הברה אשר הביאו בידם מעת כואם הגולה, אשר השתמשו בה אבותינו בירושלים ובבית המקדש ובכל הארץ. וביותר הברת יושבי ארץ המזרח בבל

5 כן נאמר בדברים רבה פרשה א סימן כא: "ואמר רבי יוסי בר חנינא עובד כוכבים ששמר את השבת עד שלא קיבל עליו את המילה, חייב מיתה. אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן, בנוהג שבעולם מלך ומטרונה יושבין ומסיחין זה עם זה, מי שבא ומכניס עצמו ביניהם אינו חייב מיתה? כך השבת הזו בין ישראל ובין הקב"ה, שנאמר ביני ובין בני ישראל, לפיכך כל עובד כוכבים שבא ומכניס עצמו ביניהם עד שלא קיבל עליו לימול חייב מיתה".

6 סנהדרין נח, ב: "ואמר ריש לקיש, עובד כוכבים ששבת חייב מיתה שנאמר ויום ולילה לא ישבותו".
7 כלומר, אע"פ שבסדר בשלח משתמש המדרש באותו משל המובא בסדר דברים, אין הוא מזכיר את ענין הערלות ושצריך לקבל על עצמו לימול, אלא כתב: "וכן הוא אומר, ביני ובין בני ישראל וגו', משל למלך יושב ומטרונא יושבת כנגדו, העובר ביניהם חייב מיתה". משום שלא נטל רשות מן המלך והמטרונה היושבים יחדיו וקפץ בראש, חייב מיתה. כיון שעדיין אינו בגדר ישראל, אע"פ שכבר מל, כמי שלא נטל רשות.